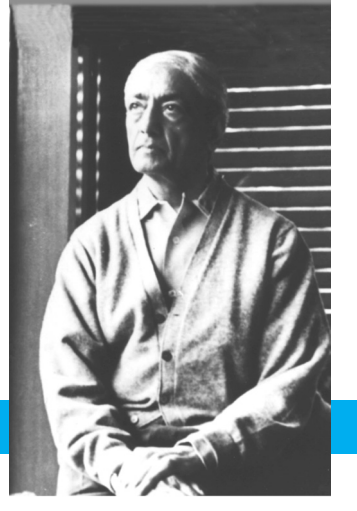


અંતરમેળ

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, મુંબઈ

જાન્યુઆરી - એપ્રિલ ૨૦૨૧ વર્ષ ૧૪ અંક ૧ પૃષ્ઠ ૮ રૂ. ૨/-



પ્રેમ એ કોઈ વિચાર નથી

ખીણ પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ વિસ્તરેલી છે; જમણો છેડો ઘટતો ઘટતો ૬૦૦૦ ફૂટ ઊંચા પહાડ પાસે સાંકડી ખાઈ બને છે, જેની ઉપર સવારનો સૂરજ આવીને લાંબા, ઊંડા પડછાયાઓ અને અનંત શાંતિ પાથરે છે. ત્યાં એક જૂનું ઓકનું વૃક્ષ છે - સેંકડો વર્ષો જૂનું - જે સવારના સૂરજને ઝીલે છે, સોનેરી અને સ્થિર. સૌથી ઊંચેનું પાંદડું પોતાની સ્થિરતામાં હફે છે. સવારનું પારેવું પોતાનું આગવું ઘૂંઘૂંધૂં ફૂજન શરુ કરે છે, જેનો પ્રત્યુત્તર તેની સાથીદાર પાઠવે છે. અને દિવસનો પ્રારંભ થાય છે. શિંગડાવાળા ધુવડે પોતાનો ધુધવાટ બંધ કર્યો છે. વસંતની વહેલી પરોઢે ખડકાળ પહાડની આછકલી કિનારીઓ અને વૃક્ષાચ્છાદિત પર્વતમાળાઓની લાંબી હારમાળા દેખાય છે. સૂરજ ઉપર આવ્યો તે પહેલાં ઘરતી ઉપર જાણે મહાન મૌન છવાયેલું હતું. અને પૃથ્વી કેટલી સુંદર દેખાતી હતી, પોતાની વિશાળતામાં કાલાતીત. આ આપણી પૃથ્વી છે, કોઈ જૂથ, સમુદાય કે રાષ્ટ્રની નથી. આ આપણી છે; આપણાંમાંના દરેકની માલિકીની છે.

રસ્તો સારી રીતે બનાવાયેલો છે, સપાટ અને પહોળો છે, જેમ ઊંચે જતો જાય એમ બહુ સાંકડા વળાંકો આવતા નથી, માર્ગલોના માર્ગલો સુધી સંતરાની વાડીઓ તેમ જ એવોકાડોનાં ઉપવનોમાંથી પસાર થાય છે, જે આખીયે પર્વતમાળામાં નીચેથી છેક ઉપર સુધી ફેલાયેલાં છે, એ બધાંને પાણી પાવાનું છે અને એમની માવજત કરવાની છે. સંતરાં અને એવોકાડોની સુગંધથી ખીણ મહેકે છે. રસ્તો સૌથી ઊંચા બિંદુએથી પસાર થાય છે, કદાચ ૫૦૦૦ ફીટ, પછી ધીરેધીરે નીચે આવીને રણમાં મળી જાય છે. રસ્તાના સૌથી ઊંચા બિંદુએ ગાડી થોભી. દક્ષિણમાં વૃક્ષો અને ઝાડવાંઓ, તથા જાંબુડિયા અને પીળા રંગનાં ફૂલોથી ભરેલી ટેકરીઓ છે; ઉત્તરમાં કોઈ ઝાડ નથી; ક્ષિતિજ સુધી બધું સુંકું, ખડકાળ, તદ્દન વણસપણીયેલું છે, દરેક ખડક હજાર વર્ષોથી એમનો એમ છે. અપાર અવકાશ અને અમાપ શાંતિ.

એકાંત એ એક વસ્તુ છે, અને એકાડી હોવું એ બીજી વસ્તુ છે. એકાંત એ અલગતા, પલાયન, એક અનિચ્છિત વસ્તુ હોઈ શકે; પરંતુ જીવનના બોજરહિત એકાડી હોવું, એ નિરપવાદ મુક્તિ સાથે જેમાં સમય/વિચાર ક્યારેય ન ગયા હોય, એટલે અખિલ સૃષ્ટિ સાથે હોવું. એકાંતમાં નિરાશાજનક એકલવાયાપણું, ત્યજાયેલા, ખોવાઈ ગયેલા હોવાની, કોઈક પ્રકારના સંબંધ માટે ઝંખતા હોવાની ભાવના હોય છે, જાણે કે સમુદ્રમાં ખોવાઈ ગયેલું કોઈ વહાણ. આપણી સઘળી રોજિંદી પ્રવૃત્તિ આ અલગતા તરફ દોરી જાય છે, જેમાં છે અનંત સંઘર્ષો અને વિટંબણાઓ, અને જવલ્લે દેખા દેતો હર્ષોદ્વાસ. આ અલગતા એ ભ્રષ્ટા છે, જેનો આવિર્ભાવ રાજકારણમાં, ઉદ્યોગધંધામાં, અને

અલબત્ત સંગઠિત ધર્મોમાં જોવા મળે છે. ભ્રષ્ટાચાર ઊંચાં પદો પર અને તદ્દન દરવાજા ઉપર રહેલો છે. બંધાયેલા હોવું એ ભ્રષ્ટા છે; કોઈ પણ પ્રકારની આસક્તિ એની તરફ દોરી જાય છે, તે આસક્તિ કાં તો કોઈ માન્યતા, શ્રદ્ધા, આદર્શ, અનુભવ પ્રત્યે અથવા તો કોઈ નિષ્કર્ષ પ્રત્યે હોય. માનસિક ભ્રષ્ટાચાર એ માનવમાં રહેલું સામાન્ય પરિબળ છે. પૈસા, પ્રતિષ્ઠા, સત્તા એ ઇચ્છાની આધારરૂપ ખુશીમાંથી આવેલા, વિચારે ઇચ્છાની આજુબાજુ ચણેલી માનસિક છબીમાંથી આવેલા આંતરિક ભ્રષ્ટાચારના ઉપરછણા પ્રતિભાવો છે. ભ્રષ્ટાચાર એ વિભાજન છે.

ભૂરા, સાફ આકાશ અને પૃથ્વીના સૌંદર્ય વચ્ચેના એ વિશાળ અવકાશમાં ચેતના અંત પામી હતી. બધી જ ઇન્દ્રિયો અપ્રદૂષિત હવા પ્રત્યે, રણની અને ફૂલોની સુગંધ પ્રત્યે, ગરમ ખડક ઉપર ગરોળીની હિલચાલ પ્રત્યે, નિરપવાદ શાંતિ પ્રત્યે સંપૂર્ણપણે જાગૃત હતી. એ માત્ર ઘણી ઊંચાઈ ઉપરની શાંતિ નહોતી, માત્ર સૂર્યાસ્ત પછી તરત અથવા તો સૂર્યોદય પછી શહેરોથી અને ઘોંઘાટિયાં ગામડાંઓથી દૂર પૃથ્વી ઉપર આવી પડતી હોય એવી વિચિત્ર શાંતિ નહોતી, પરંતુ એ અગાધ શાંતિ પણ હતી જેને વિચારના ઘોંઘાટે ક્યારેય સ્પર્શ કર્યો નથી. એ શાંતિનું કોઈ માપ નથી, એમાં એવી શુદ્ધતા અને સ્પષ્ટતા છે જે ચેતનાની સઘળી ગતિવિધિથી ઘણે આગળ અને સુદૂર જાય છે. સમયનો અક્ષરશઃ અંત આવ્યો હતો.

અમારી ગાડી વાડીઓ અને ઉપવનોમાંથી પસાર થઈ તે દરમિયાન એ શાંતિ અમારી સાથે રહી. પછી સંસ્કૃતિ શરૂ થઈ, માનવામાં તન આવે તેવી અશિષ્ટતા, માનવોની પાશવી ઉતાવળ, પોતાનો કક્કો ખરો ઠરાવતું દરેક જણ, પોતાની સત્તા અને શક્તિ દેખાડતા ધનિકો. એ ઘણી સરસ દેખાતી ગાડી પણ જાણે એકાએક શાંત પડી ગઈ હોય એવું લાગ્યું, જે અલબત્ત અર્થહીન વાત છે. સવારનાં છાપાંઓએ પોતાના તંત્રીલેખમાં જણાવ્યું છે કે જો અને જ્યારે એક પરમાણુ બોમ્બ મોટા શહેર ઉપર પડે તો કેવી અસર થાય: કેટલાક લાખ લોકોનું બાષ્પીભવન, સમાજમાં પાયમાલી, આદિકાળની અરાજકતા. અને એવો બધો ભાર ત્રાસ. અને માનવજાત રાજકારણીઓ અને સરકારોમાં પોતાની શ્રદ્ધા મૂકે છે.

કોઈ પણ તજજ્ઞ - શસ્ત્રવૈદ્ય, મુખ્ય પાદરી, રસોઈયો કે પ્લમ્બર - પોતાના મગજના માત્ર એક ભાગનો જ ઉપયોગ કરે છે, જેથી એની પ્રવૃત્તિ સીમિત રહે છે. રાજકારણી અને ગુરુ મગજની વિપુલ ક્ષમતા અને ઊર્જાના બહુ જ નાના ભાગને કામમાં લે છે. આ સીમિત, આંશિક પ્રવૃત્તિ જગતમાં વિધ્વંસ સર્જે છે. મગજનો આ નાનો ભાગ બધા ધર્મોમાં ત્યારે કાર્યરત હોય છે જ્યારે તેઓ તેઓની ધાર્મિક

સંકટો અનેક પ્રકારે આવે છે. ભૂખમરો, યુદ્ધ જેવાં કેટલાંક માનવે નિર્માણ કરેલાં હોય, તો ધરતીકંપ, વાવાઝોડા, જ્વાળામુખી જેવાં કેટલાંક નૈસર્ગિક હોય છે.

સંકટના ફેલાવાનું પ્રમાણ પણ અલગ અલગ હોય છે. વર્તમાન જગત ઝડપી સંબંધોને કારણે ખુબ નજીક આવેલું છે. એટલે જ દરેક સારી ખરાબ ઘટનાની અસર ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં આખી માનવજાતિ ઉપર થાય છે, અને પછી તે સંકટ સ્થાનિક ન રહેતાં વૈશ્વિક બની જાય છે.

આપણે એ સંકટનું ફક્ત બાહ્યસ્વરૂપ જોઈએ છીએ, પણ કૃષ્ણમૂર્તિ કહે છે કે મોટાંભાગના નૈસર્ગિક લાગતાં સંકટોનાં મૂળમાં માનવની જાગૃતિમાંથી નિર્માણ થયેલ ‘હું’ - ‘અહં’ હોય છે.

આ ‘હું’ કેવી રીતે નિર્માણ પામે છે? અને તે વૈશ્વિક સંકટનું કારણ કેવી રીતે બને છે? આ એક વિશાળ અભ્યાસનો વિષય બની શકે. આપણી તત્કાલિન સુવિધા માટે આપણે આપણી ધરતીની, આપણા વાતાવરણની ખાનાખરાબી કરતાં હોઈએ છીએ, પોતાનાં સુખ માટે અન્ય અનેકોના સુખને આપણા પગ નીચે રગદોડતાં હોઈએ છીએ. પોતાનાં આદર્શો માટે યુદ્ધોનું નિર્માણ અથવા સમર્થન કરતાં હોઈએ છીએ. વિલાસી, આરામદાયક જીવનશૈલીનાં હવસમાં આપણું મન પણ વિકૃત થવા માંડે છે. આવી જ એક વિકૃત લાલસામાંથી જ આજનાં પ્રાણીઓમાંનું આ વાયરસ માણસોમાં આવી ગયું છે એવો પણ એક મત છે જ. આ વાત સાબિત થશે કે નહીં, પણ આ વૈશ્વિક સંકટમાં માણસો અને રાષ્ટ્રો એકસાથે મળીને ઉપાય શોધવાનાં પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, અને ત્યાં પણ નફાતોટાનો વિચાર કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની માનસિકતા સ્પષ્ટપણે દેખાઈ આવે છે. આ વૈશ્વિક સંકટનું કારણભૂત માનવીનું સ્વાર્થીપણું જ છે.

વિધિઓનું, તેઓના નિર્ણયક શબ્દોનું, તેઓની ૨૦૦૦ કે ૪૦૦૦ વર્ષો જૂની ચેષ્ટાઓનું તેઓને જે રીતે પ્રોગ્રામ કરવામાં આવ્યા હોય તે મુજબ રટણ કરે છે. કેટલાક સુંદર પોશાકોમાં સજ્જ થઈને આકર્ષક રીતે આ કરે છે, અને બીજા અણઘડ રીતે. સરકારી ક્ષેત્રમાં પણ સત્તાનો ભ્રષ્ટ્રચાર આવો જ હોય છે. આ નાનો ભાગ વિપુલ વિદ્યાનો સંચય કરે એમ બને, પણ તે જ વિદ્યા મગજના માત્ર એક ભાગને વધારે મજબૂત કરે છે. માણસનું ઉત્થાન ક્યારેય વિદ્યા થકી ન થઈ શકે, કારણ કે તે ક્યારેય સંપૂર્ણ નથી હોતી; તે હંમેશા અવિદ્યાના પડછાયામાં જ હોય છે. નિષ્ણાતો દ્વારા પ્રોગ્રામ કરવામાં આવેલું ઝડપથી વિકસી રહેલું કમ્પ્યુટર નામનું અતિ હોશિયાર યંત્ર માણસના વિચારને અને એની ધીમી ક્ષમતાઓને અતિક્રમી જઈને માણસને પાછળ પાડી દેશે; પોતાની ભૂલો સુધારતું અને પોતાની સમસ્યાઓને ઉકેલતું યંત્ર વધુ ઝડપથી શીખશે. માનવે પોતાની માનસિક સમસ્યાઓમાંથી, અત્યંત જટિલ બની ગયેલા મુદ્દાઓમાંથી કોઈ એકનું પણ નિરાકરણ નથી કર્યું. એવું લાગે છે કે પ્રાચીન કાળથી માનવ ઉપર તેનો બોજ છે. આપણે હજુ સુધી આ બધાની સમસ્યાઓને લઈને ચાલીએ છીએ - સરકાર, ધર્મ, સંબંધ, હિંસા, યુદ્ધો અને પૃથ્વી ઉપરનું પ્રદૂષણ. જ્યાં સુધી મગજનો માત્ર એક ભાગ કાર્ય કરતો રહેશે, જ્યાં સુધી માણસ અમેરિકન, બ્રિટિશ, ફ્રેન્ચ વગેરે હોવા માટે પ્રોગ્રામ થતો રહેશે, જ્યાં સુધી માણસ કેથોલિક, હિન્દૂ, મુસ્લિમ રહેશે, ત્યાં સુધી સમસ્યાઓ ઉકેલરહિત રહેશે. એવું લાગે છે કે માણસ એ વાતથી તદ્દન અનભિજ્ઞ છે કે મગજનો એ નાનો ભાગ કેટલો બધો અનુબંધિત, પ્રોગ્રામ થયેલો છે. આનાથી આ પ્રોગ્રામિંગને સલામતીની એક ભ્રામક ભાવના, જંગલી લોકો સામે એક શાબ્દિક માળખું મળે છે. પરંતુ માણસ જ જંગલી છે; એ પોતે જ આ જગતમાં ઘટી રહેલા સઘળા ભ્રષ્ટ્રચાર અને ત્રાસનું કારણ છે. પોતાની આજુબાજુ જે બધું બની રહ્યું છે એને માટે એ સંપૂર્ણપણે અને સમગ્ર રીતે જવાબદાર છે.

મગજનો આ નાનો ભાગ એ આપણી ચેતના છે; એ સમય, માપ, અવકાશ અને વિચારનું સ્થાન છે. સમય એ જૈવિક તથા માનસિક ઉત્ક્રાન્તિ છે; એ ઊગતો અને આથમતો સૂરજ છે; એ કશુંક બનવાની ભાવના છે. માપ એટલે જે છે અને જે હોવું જોઈએ,

એ સાધ્ય જેને પ્રાપ્ત કરવાનું છે, હિંસકમાંથી શાંત બનવું, સ્થાયીને પ્રાપ્ત કરવું, સતત કશુંક બનતા રહેવું; તુલના, નકલ, અનુસરણ; ચડિયાતું અને વધારે. અવકાશ છે પૃથ્વીનો વિશાળ વિસ્તાર, સ્વર્ગ અને ખીચોખીચ ભરેલાં શહેરોમાં થોડીક જગ્યા, અને જો ચેતનામાં જરાયે અવકાશ હોય તો તે. વિચાર માલિક છે. વિચાર માનવજીવનમાં સૌથી વધુ વર્ચસ્વ ધરાવતું પરિબળ છે. પૌર્વાત્ય વિચાર કે પાશ્ચાત્ય વિચાર એવું કશું નથી; માત્ર વિચાર છે જેને ઘણી અલગ અલગ રીતે અભિવ્યક્ત કરી શકાય છે, પણ છતાં તે વિચારની જ ગતિ છે. વિચાર સૌથી અણઘડથી લઈને સર્વાધિક સુશિક્ષિત સુધી સમગ્ર માનવજાતમાં સર્વસામાન્ય છે. વિચારે માનવને ચંદ્ર ઉપર મૂક્યો છે; વિચારે પરમાણુ બૉમ્બ બતનાવ્યો છે; તેણે બધાં મંદિરો, ભવ્ય દેવળો બનાવ્યાં છે જેની અંદરની બધી વસ્તુઓને પવિત્ર કહેવામાં આવે છે - ઝીણવટથી તૈયાર કરેલી ધાર્મિક વિધિઓ, સૈદ્ધાંતિક પદ્ધતિઓ, માન્યતાઓ, શ્રદ્ધા વગેરે. તેણે કમ્પ્યુટર અને એની અંદરનો પ્રોગ્રામ બનાવ્યાં છે. તેણે માનવજાતને અગણિત વિભિન્ન રીતોથી મદદ કરી છે, પરંતુ તેણે યુદ્ધોની અને મૃત્યુના બધા સાધનોની વૃદ્ધિ પણ કરી છે. તેણે આદર્શો, પ્રચંડ હિંસા, યાતનાઓનું પ્રક્ષેપણ કર્યું છે, માનવજાતને વિભિન્ન રાષ્ટ્રોમાં, વર્ગોમાં અને અગણિત ધર્મોમાં વિભાજિત કરી છે, જેમણે માણસને પોતાની જાતથી વિભાજિત કરી દીધો છે અને એક માણસને બીજા માણસનો વિરોધી બનાવી દીધો છે. પ્રેમ એ કંઈ પોતાનાં સ્મરણો અને માનસિક છબીઓ સહિતનો વિચાર નથી.

વિચાર ચેતનાને ટકાવે અને પોષે છે. ચેતનાની સામગ્રી છે વિચારની અનંત ગતિ, ઇચ્છાઓ, સંઘર્ષો, ભયો, ખુશીની પાછળ પડવું, પીડા, એકલતા, વિષાદ. આ સીમિત ચેતનાની પેલે પાર છે પ્રેમ, ભ્રષ્ટ્ર ન કરી શકાય એવી કચ્છણ. એ વધુ ઊંચા અને વધુ નીચામાં વિભાજિત થઈ શકે નહીં, કારણ કે ઊંચું અને નીચું એ તો હજુ એ ચેતના જ છે, હંમેશાં ઘોંઘાટ કરતી, સતત બબડાટ કરતી. ચેતના બધો સમય, બધું માપ, બધો અવકાશ છે, કારણ કે એ વિચારમાંથી જન્મી છે. વિચાર ક્યારેય કોઈ પણ સંબોગોમાં સંપૂર્ણ હોઈ ન શકે; એ સંપૂર્ણ વિષે કલ્પના કરી શકે તથા એની શાબ્દિક

અભિવ્યક્તિને અને એના અનુભવને માણી શકે, પરંતુ વિચાર કદીયે આની સુંદરતા તેમ જ વિશાળતાને ગ્રહણ ન કરી શકે.

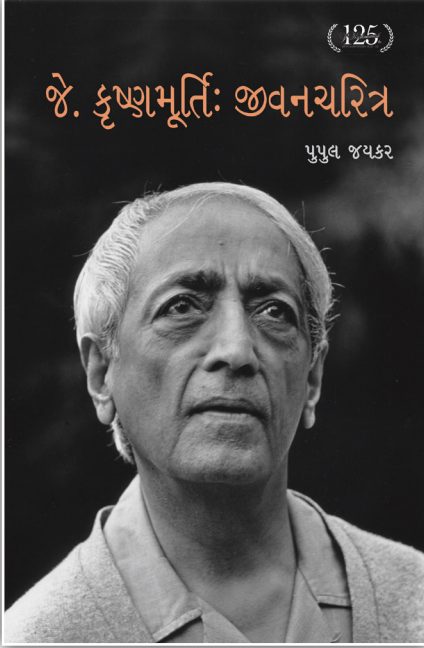
વિચાર અનુભવનું અને વિધાનું વાંઝણું સંતાન છે, જે ક્યારેય સમગ્ર, સંપૂર્ણ ન હોઈ શકે. માટે વિચાર કાયમ સીમિત, ખંડિત હોવાનો. વિચારે માણસ સામે ઊભી કરેલી સમસ્યાઓનું નિરાકરણ કરવાની વિચાર જ વ્યર્થ કોશિશ કરે છે, અને આમ સમસ્યાઓને

વધુ ને વધુ કાયમી બનાવે છે. માત્ર જ્યારે વિચાર પોતે ઊભી કરેલી સમસ્યાઓ અને સંઘર્ષોનું માનસિક રીતે નિરાકરણ કરવાની પોતાની નિરપવાદ અક્ષમતાને સ્પષ્ટપણે સમજે, ત્યારે જ ગ્રહણશક્તિ, અંતર્દષ્ટિ સમસ્યાઓનો અંત લાવી શકે.

મીટીંગ લાઇફ, ગસ્ટાડ, સ્વિત્ઝર્લેન્ડ, ૩ ઓગસ્ટ ૧૯૮૧,
બુલેટિન ૫૬, ૧૯૮૯ માંથી

પુસ્તક પ્રકાશન

જે. કૃષ્ણમૂર્તિ : જીવનચરિત્ર



આ પુસ્તક પુપુલ જયકરના 'J. Krishnamurti A Biography'નો અનુવાદ છે. પુપુલ જયકર ૧૯૪૮થી લઈને કૃષ્ણમૂર્તિના અંતસમય સુધી એમની સાથે નિયમિત અને નિકટના સંપર્કમાં હતાં. કૃષ્ણજીએ જ પોતાના જીવન પર પુસ્તક લખવા પુપુલજીને સૂચન કર્યું હતું. તેમણે પોતાની કૃષ્ણમૂર્તિ સાથેની પહેલી મુલાકાતથી હંમેશા કરી રાખેલી નોંધના આધારે આ અનન્ય પુસ્તક લખ્યું હતું. ૧૯૭૨થી કેટલાક સંવાદો ટેપ કરવામાં આવ્યા હતા, જેમનો ઉપયોગ પણ આ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે. કૃષ્ણમૂર્તિ તેમ જ તેમના બોધમાં રસ ધરાવનારા તમામ લોકો માટે આ ગુજરાતી અનુવાદ ખૂબ જ અંતરંગ માહિતી પૂરી પાડે છે તેમ જ અંતર્દષ્ટિ ખીલવવામાં મદદરૂપ થાય છે.

એક ભારતીય દ્વારા લખાયેલું કૃષ્ણમૂર્તિનું આ એકમાત્ર જીવનચરિત્ર છે. આમાં કૃષ્ણજીના ભારતમાંના નજીકના વર્તુળના લોકો - પુપુલ જયકર તેમ જ અન્ય - સાથેના અનેક સંવાદો છે. એ ઉપરાંત કૃષ્ણજીના અન્ય વિભૂતિઓ સાથેના ઘણા પ્રસંગો છે, જેમાં દેશવિદેશના ચિંતકો, વિચારકો જેમ કે આલ્ડસ હક્સલે, ઈવાન ઈલિય, એચ. એચ. ધ દલાઈ લામા વગેરે, તથા ભારતનાં પૂર્વ વડાપ્રધાન ઈન્દિરા ગાંધી, સમાજસુધારક વિનોબા ભાવે વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

છ ભાગમાં વહેંચાયેલું આ પુસ્તક ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય દ્વારા તાજેતરમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે, કિંમત છે રૂ. ૬૫૦.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા, વસંત વિહાર, ૧૨૪ શ્રીનવેજ રોડ, ચેન્નઈ ૬૦૦ ૦૨૮.

Email : vvstudy@kfionline.org • Website : <http://www.kfionline.org>

કૃષ્ણમૂર્તિના વાર્તાલાપ અને સંવાદોની ડીવીડી તમે ઓર્ડર દ્વારા મંગાવી શકો છો. જેની યાદી વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, બેંગલુરુ : ધી સ્ટડી વેલી સ્કૂલ કેમ્પસ, ૧૭ કિ.મી. કનકપૂરા રોડ, થાતગુણી પોસ્ટ બેંગલુરુ ૫૬૦૦૬૨.

ટે.નં. (૦૮૦) ૨૮૪૩૫૨૪૩ • Email : kifistudy@gmail.com • Website : www.kfistudy.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર રાજઘાટ-વારાણસી, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા, રાજઘાટ ફોર્ટ વારાણસી ૨૨૧ ૦૦૧

ટેલિફોન નં. (૦૫૪૨) ૨૪૪૧૨૮૮ / ૨૪૪૦૪૫૩

Email : studycentre@rajghatbesantschool.org • Website : www.rajghatbesantschool.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર સહ્યાદ્રિ, પોસ્ટ-તિવર્થ હિલ, તાલિકા ખેડ, (રાજગુરુ નગર, જિ. પૂના ૪૧૦૫૧૩, મહારાષ્ટ્ર)

ટે.નં. (૦૨૧૩૫) ૨૮૮૭૭૨, ૨૮૮૩૪૮, ૨૦૩૪૭૫. • Email : kfisahyadri.study@gmail.com • Website : <http://www.kscskfi.com>

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, શ્રધ્ધિ વેલી, જિ. ચિત્તૂર, આંધ્રપ્રદેશ - ૫૧૭૩૫૨

ટે.નં. (૦૮૫૭૧) ૨૬૦૩૭/૬૮૬૨૨/૬૮૫૮૨. • Email : study@rishivalley.org • website : <http://www.rishivalley.org>

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, ઉત્તરકાશી, પોસ્ટ રાનારી, ડુંડા બ્લોક, જિ. ઉત્તરકાશી ૨૪૮૧૫૧

ટે.નં. ૯૪૧૨૪ ૩૬૪૨૮/ ૯૪૧૫૮ ૮૩૬૮૦ • Email : krc.himalay@gmail.com

website : <http://www.jkrishnamurtionline.org>. (ભારતીય ભાષામાં સંકેત સ્થળ)

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, કોલકત્તા, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઇન્ડિયા, ૩૦, દેવદાર સ્ટ્રીટ, કોલકત્તા ૭૦૦ ૦૧૮.

ટે.નં. (૦૩૩) ૪૦૦૮૨૩૮૮ • Email : kfikolkata@gmail.com

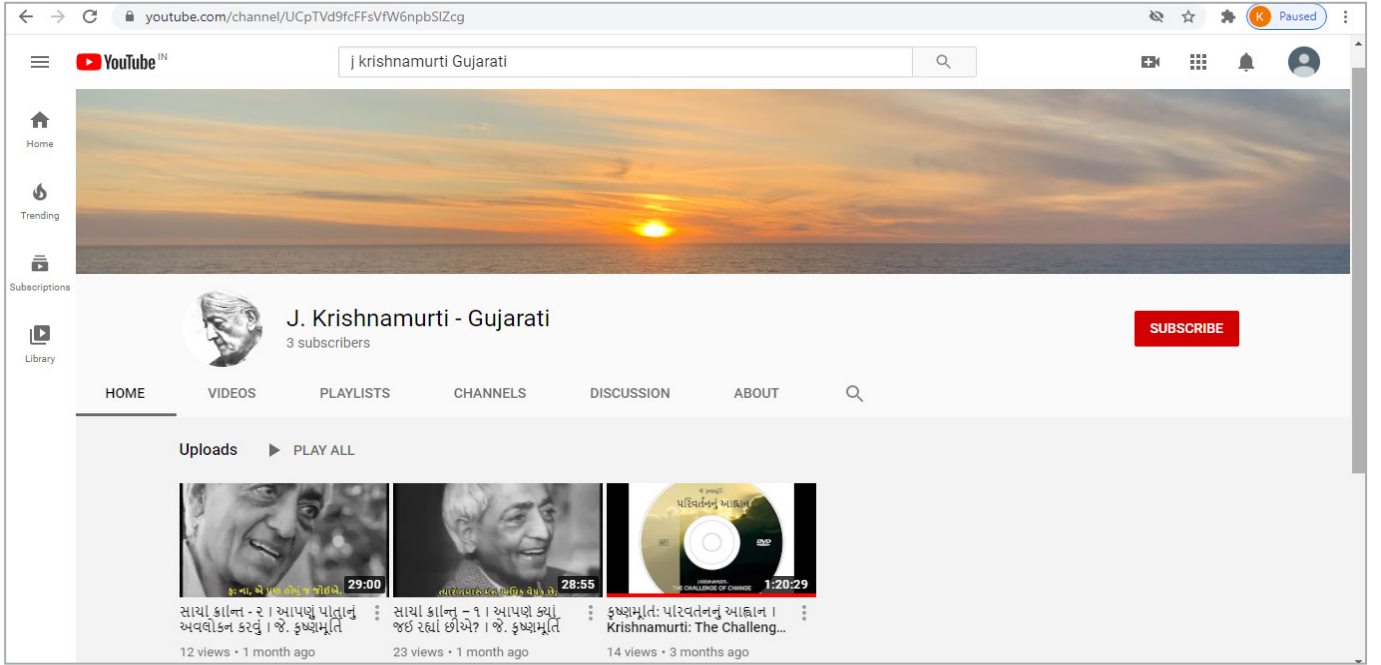
કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેટક-ઓરિસા કેન્દ્ર, પૂરીઘાટ રોડ, તેલંગા બજાર, કેટક ૭૫૩૦૦૮, ઓરિસા

ટે.નં. (૦૬૭૧) ૬૪૧૭૮૮૦ • Email : kficuttackcentre@sify.com • website : www.kficc.org

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, બદલાપુર : આનંદવિહાર, જે. કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન સોસાયટી, જાંભિળધર, રાહાટોલી ગામની નજીક, બદલાપુર(પ્ર). તા. થાણા, પીનકોડ ૪૨૧૫૦૩, મહારાષ્ટ્ર.

ટે.નં. (૦૨૨) ૨૫૦૧૪૦૮૪, ૨૪૨૨૩૧૮૮. • Email : jksesbadlapur@gmail.com • website : www.jkses.org

યુ-ટ્યૂબ ચેનલ : જે. કૃષ્ણમૂર્તિ - ગુજરાતી



<https://www.youtube.com/channel/UCM1xTHghRqowwVnSfdUHQZQ>

આ યુટ્યૂબ ચેનલ ઉપર જે. કૃષ્ણમૂર્તિના પ્રવચનો અને સંવાદોના કેટલાક વિડિયો ગુજરાતી ઉપશિર્ષક અથવા ગુજરાતી ડબ્બિંગ સહિત પ્રાપ્ય કરાવવામાં આવી રહ્યા છે. આમાંથી ઘણા બધાં વિડિયો એ સંપૂર્ણ ભાષણ કે સંભાષણમાંથી એકાદ વિશિષ્ટ વિષય કે પ્રશ્ન ઉપરનો ભાગ છે. એટલે ઘણા વિડિયો લગભગ ૨૦ થી ૩૫ મિનિટની લંબાઈના છે.

The Real Revolution: સાચી ક્રાન્તિ શ્રેણી: આ શ્રેણીના ભાગ ૧. આપણે ક્યાં જઈ રહ્યાં છીએ? અને ૨. આપણું પોતાનું અવલોકન કરવું આ યુટ્યૂબ ચેનલ ઉપર ઉપલબ્ધ છે. અડધા કલાકનો એક એવા ૮ કાર્યક્રમોની આ શ્રેણી નેશનલ એજ્યુકેશનલ

ટેલિવિઝન નેટવર્ક દ્વારા અમેરિકામાં તૈયાર કરવામાં તેમ જ પ્રસારિત કરવામાં આવી હતી. આ પહેલી વાર હતું જ્યારે કૃષ્ણમૂર્તિએ પોતાનાં પ્રવચનો અને સંવાદોને ફિલ્મમાં કન કરવાનું માન્ય રાખ્યું હતું. આ શ્રેણીમાં જે વિષયોની ઊંડી છણાવટ કરવામાં આવી છે, તે છે જેને કૃષ્ણમૂર્તિ ‘ચેતનામાં વર્તમાન ભારે સંકટ’ કહે છે, તેનાથી લઈને યુદ્ધ, હિંસા, પ્રેમ, ખુશી અને પીડા, ભય, સંઘર્ષ, શરીરનું વૃદ્ધ થવું, તથા મૃત્યુ.

કૃષ્ણમૂર્તિના મૂળ અંગ્રેજી વિડિયોને તમારી માતૃભાષામાં ઉપશિર્ષકો સાથે જોવાની આ એક ઉત્તમ તક છે. આ યુટ્યૂબ ચેનલની જરૂર મુલાકાત લો.

યુટ્યૂબ (YouTube) ઉપર ગુજરાતી સબટાઈટલ્સ સહિત : જે. કૃષ્ણમૂર્તિ, રાજઘાટ - વારાણસી, ૧૯૮૫

શ્રેણીનું શીર્ષક: જ્યાં સુધી કોઈ મધ્યસ્થ છે, ત્યાં સુધી ધ્યાન નથી

કૃષ્ણજીનાં સંવાદો તેમ જ પ્રવચનો યુટ્યૂબ (YouTube) ઉપર ઉપલબ્ધ છે, અને તેમાં ગુજરાતી ભાષામાં સબટાઈટલ્સ મૂકવામાં આવી રહ્યાં છે, તે આપ સૌ જાણો છો. આનાથી જે લોકો અંગ્રેજી કરતાં ગુજરાતી ભાષા વધુ સારી રીતે જાણતા હોય તેઓને સમજવામાં મદદ મળે છે. અત્યાર સુધીમાં કૃષ્ણજીનાં રાજઘાટ, વારાણસી ખાતેનાં ૧૯૮૫નાં બે પ્રવચનોમાં ગુજરાતી સબટાઈટલ્સ અપલોડ કરી દેવામાં આવ્યાં હતાં. હવે આ જ શ્રેણીનું બાકીનું એક પ્રવચન અને એક પ્રશ્નોત્તરીમાં ગુજરાતી સબટાઈટલ્સ અપલોડ કરી દેવામાં આવ્યાં છે. આ અધિકૃત ચેનલનું સંચાલન કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ટ્રસ્ટ (યુ.કે.) દ્વારા તથા કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઓફ અમેરિકા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

આની લિન્ક્સ (links) નીચે પ્રમાણે છે:

- (૧) જાહેર પ્રવચન ૧: <https://youtu.be/-4T2I9ekS-M>
- (૨) જાહેર પ્રવચન ૨: <https://youtu.be/LMi3F-Zv5XQ>
- (૩) જાહેર પ્રવચન ૩: <https://youtu.be/Lc-Vv7V-Ye4>

(૪) જાહેર પ્રશ્નોત્તરી સંવાદ: <https://youtu.be/rk-uccoZOGiw>

કમ્પ્યુટરમાં ગુજરાતી ભાષામાં સબટાઈટલ્સ સિલેક્ટ કરવા માટે → યુટ્યૂબ સ્ક્રીનમાં નીચે જમણી બાજુ ‘Settings’ (સેટિંગ્સ) બટન છે તે દબાવો. ત્યાર બાદ પોપ-અપ વિન્ડો (window) ખૂલશે, તેમાં ‘Subtitles’ (સબટાઈટલ્સ) દબાવો. પછી બીજી એક વિન્ડો ખુલશે જેમાં કેટલીક ભાષાઓનાં નામ દેખાશે, તેમાં ‘Gujarati’ (ગુજરાતી) ઉપર ટીક ✓ કરો. આ રીતે વિડિઓ નીચે ગુજરાતી સબટાઈટલ્સ સહિત દેખાશે.

મોબાઈલમાં ગુજરાતી ભાષામાં સબટાઈટલ્સ સિલેક્ટ કરવા માટે → યુટ્યૂબ સ્ક્રીનમાં ઉપર જમણી બાજુ ત્રણ ટપકાં છે તે દબાવો. ત્યાર બાદ પોપ-અપ વિન્ડો (window) ખૂલશે, તેમાં ‘Captions’ (કેપ્શન્સ) દબાવો. પછી બીજી એક વિન્ડો ખુલશે જેમાં કેટલીક ભાષાઓનાં નામ દેખાશે, તેમાં ‘Gujarati’ (ગુજરાતી) ઉપર ટીક ✓ કરો. આ રીતે વિડિઓ નીચે ગુજરાતી સબટાઈટલ્સ સહિત દેખાશે.

ખરેખરનું સંકટ

ઈતિહાસ એ માણસે કરેલ વિનાશની કથા લાગે છે, જે સમયે સમયે, વારંવાર અને અચૂક થાય જ છે, હંમેશાં જગતને આઘાત અને આશ્ચર્ય વડે હચમચાવતી, નિષ્ણાતો અને પંડિતોની ભવિષ્યવાણી ખોટી પાડતી, બૌદ્ધિકોની ગણતરીઓને નકામી કરી નાખતી, તર્ક અને વિચારશક્તિને પડકારતી અને માનવજાતને મૂંઝવી દેતી અને લાચાર કરી દેતી આ કથા છે. એક સંકટ અને બીજા સંકટની વચ્ચેના સમયગાળાને આપણે સામાન્ય જીવન તરીકે જાણીએ છીએ. આ કહેવાતા સામાન્ય જીવનમાં, માનવ અસ્તિત્વનાં અને આપણાં પોતાના જીવનનાં ઉદ્દેશ્ય વિશેની ગંભીર શોધ અને ચિંતન સિવાય દરેકે દરેક વસ્તુને આપણે આપણાં સમય અને શક્તિ આપીએ છીએ. શું અત્યારની આપણી જીવન પદ્ધતિ એ જ આગામી સંકટનું કારણ બને છે, આ પ્રશ્ન આપણને ક્યારેય થતો નથી, અને જો થાય તો પણ આપણે એ પ્રશ્નનો સામનો કરવાની હિંમત દાખવતા નથી.

આ જ એ પડકાર છે જે કૃષ્ણમૂર્તિ આપણને આપે છે, કેટલાંય મૂળભૂત પ્રશ્નો તરફ આપણને જાગૃત કરે છે, તેમના લગભગ ૧૯૩૪ થી ૧૯૮૫ આ પાંચ દાયકાને આવરતાં ભાષણો અને લિખિત સાહિત્યમાંથી તેમણે કરેલ આવા કેટલાક પ્રશ્નોને અહીં ઉતારવામાં આવ્યા છે.

ભેખડની ધાર ઉપર, જીવનના ઢાંચામાં પરિવર્તન લાવવામાં કાર્યરત

વર્તમાનકાળનું વૈશ્વિક સંકટ એ અસાધારણ કક્ષાનું છે; ભૂતકાળમાં કદાચ બહુ ઓછી આપત્તિઓ આના જેવી આવી છે. જીવનમાં ઘણીવાર આવતી આફતો જેવું સામાન્ય આ વર્તમાન સંકટ નથી. આખા વિશ્વમાં અંધાધૂંધી ફેલાઈ ગઈ છે; ન તો આ ભારતમાં પડેલી આફત છે કે ન યુરોપમાં પડેલી, આખા વિશ્વના ખૂણે ખૂણે તે ફેલાઈ ગઈ છે. શારીરિક અને માનસિક રીતે, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક રીતે, આર્થિક અને સામાજિક રીતે એક વિભાજન અને ગૂંચવણ પેદા થઈ ગઈ છે. આપણે એક ભેખડની ધાર પર ઊભા છીએ અને તે છતાંય મામૂલી બાબતો ઉપર કચવાટ કરી રહ્યા છીએ. બહુ ઓછા લોકોને આ વૈશ્વિક સંકટનાં ઊંડાં અને અતિશય વ્યગ્ર કરે તેવા અસામાન્ય સ્વરૂપનું સ્પષ્ટપણે ભાન થઈ રહ્યું છે. કેટલાંક લોકોને આ મૂંઝવણભરેલી મનોદશાનું ભાન થઈ રહ્યું છે, અને તેઓ આણીને ટાંકણે, ભેખડની ધાર ઉપર, જીવનના ઢાંચામાં પરિવર્તન લાવવામાં કાર્યરત છે, અને પોતે જ મૂંઝવણમાં હોવાથી વધારે ગૂંચવણ ઊભી કરી રહ્યાં છે.

મદ્રાસ, ૨૨મી ઓક્ટોબર, ૧૯૪૭, દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૪

તમે જ જવાબદાર છો આ અંધાધૂંધી માટે

આ આપત્તિ રૂપી વિનાશ એ કોઈ આકસ્મિક ક્રિયામાંથી નથી નિર્માયું; એ આપણાં દરેક દ્વારા જ સર્જાયું છે, આપણા દરેકની રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓમાં આવતી ઈર્ષ્યા અને લાલસા, લોભ અને સત્તા તેમ જ વર્ચસ્વની ઝંખના, સ્પર્ધા અને નિર્દયતા, ઈન્દ્રિયજન્ય અને તાત્કાલિક મૂલ્યો દ્વારા જ સર્જાયું છે. આપણે જ, બીજું કોઈ નહીં પણ તમે અને હું, આ આઘાતજનક પરિસ્થિતિ અને ગૂંચવણ માટે જવાબદાર છીએ. તમે બેદરકાર, અજાણ અને પોતાની મહત્વકાંક્ષા, ઈન્દ્રિય ભોગો અને લાલસાઓમાં ગૂંથાયેલા હોવાથી, તાત્કાલિક આનંદ આપતાં મૂલ્યોમાં ગૂંથાયેલા હોવાથી, તમે જ આ પ્રયંડ, વિધ્વંસ કરતી આપત્તિના જનક છો... તમે જ જવાબદાર છો આ અંધાધૂંધી માટે, કોઈ અમુક જૂથ નહીં, કોઈ અમુક વ્યક્તિ નહીં, પણ તમે જ જવાબદાર છો.

મદ્રાસ, ૨૨મી ઓક્ટોબર ૧૯૪૭, દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૪

ખાલી હૃદય અને ખાલી માનસ

તો, આધુનિક વિશ્વ એ ખરેખર શું છે? આધુનિક વિશ્વ સામુહિક વ્યવસ્થા, તકનિકો અને કાર્યક્ષમતાની આસપાસ રચાયેલું

છે. તકનિકી જ્ઞાનનો અસાધારણ વિકાસ થયો છે અને સામુહિક જરૂરિયાતોની ખોટા પ્રકારની વહેંચણી થઈ છે, જેમાં ઉત્પાદનના સાધનો મર્યાદિત લોકોના હાથમાં છે. સંઘર્ષમય રાષ્ટ્રિયતા છે, સાર્વભૌમિક સરકારો હોવાથી હંમેશા લડાઈઓ ચાલુ જ રહે છે. આ જ આધુનિક વિશ્વ છે, ખરું ને? તકનિકી વિકાસની સાથે, તેટલો જ મહત્વનો માનસિક વિકાસ સધાતો નથી, અને તેથી જ અસ્થિરતાની સ્થિતિ છે; અસાધારણ વૈજ્ઞાનિક ઉપલબ્ધિઓ છે, પણ એ સાથે જ માનવીય વેદનાઓ, ખાલી હૃદય અને ખાલી માનસ છે... તો આ છે આધુનિક વિશ્વ, જે તમે છો. વિશ્વ તમારાથી અલગ નથી. તમારું વિશ્વ, એટલે કે તમે, કેળવાયેલી બુદ્ધિ અને પોકળ હૃદયનું બનેલું વિશ્વ છે.

નવી દિલ્હી, ૧૪મી નવેમ્બર ૧૯૪૮,
દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૫

તો એ સ્લાવ ધીરેધીરે આવે છે

પ્રકૃતિ જોડે આપણો નાતો આટલો ઓછો છે એ ખુબ વિચિત્ર છે. જગતની જીવસૃષ્ટિ માટે આપણાં મનમાં ક્યારેય લાગણી નથી એવું લાગે છે. જો આપણે પ્રકૃતિ સાથે એક ઊંડો, કાયમી નાતો સ્થાપી શકીએ, તો આપણે આપણી ભૂખ માટે ક્યારેય પ્રાણીઓને હણીશું નહીં; આપણે કદીય વાંદરાને, કૂતરાને કે ગિનિપિગને આપણા પોતાના ફાયદા માટે જીવતાં કાપીશું નહીં, નુકશાન પહોંચાડીશું નહીં. આપણે આપણાં ધાવને સ્લાવવા માટે, શરીરને સાબુસંમુ કરવાનાં અન્ય ઉપાયો શોધીશું. પણ, મનને સ્લાવવાની વાત સાવ જ અલગ છે. જો તમે પ્રકૃતિના સાનિધ્યમાં હો તો એ સ્લાવ ધીરેધીરે આવે છે.

૨૫મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૩, કૃષ્ણમૂર્તિ ટુ હિંમસેલ્ફ

તમારી અને જગત વચ્ચેની ખાઈ

જ્યારે પ્રકૃતિ સાથે આપણે સંબંધ તોડી નાખીએ છીએ, ત્યારે એકબીજા સાથે પણ આપણો સંબંધ તૂટી જાય છે. જ્યારે તમે પંખીઓ જોડે, શરમાળ અને બીકાણ બટેર જોડે સંબંધ તોડી નાખો છો, તો, તમારા બાળક સાથે અને રસ્તા પર ચાલતા માણસ જોડેનો તમારો સંબંધ પણ તૂટી જાય છે. જ્યારે તમે ખાવા માટે એક પ્રાણીને મારી નાખો છો, ત્યારે તમે એવી અસંવેદનશીલતાને પણ કેળવો છો કે જે સીમા પારના માણસને મારી નાખશે. જ્યારે તમે જીવનની પ્રયંડ ગતિવિધિ સાથે તમારો સંબંધ તોડી નાખો છો તો બધા જ સંબંધો તૂટી જાય છે. પછી, ધૂની ઉમળકાઓ, માંગણીઓ અને ઈચ્છાઓ

સાથેનું તમારું અહમ જ ફક્ત મહત્વનું બની જાય છે, અને તમારી અને જગત વચ્ચેની ખાઈ અનન્ત સંઘર્ષોમાં વધતી જ રહે છે.

શાળાઓને પત્રો, પ્રકરણ ૬૭

સમતુલા અને સુસંવાદિતાની સુંદરતા

જ્યારે તમે તમારી આસપાસ જુઓ છો, માનવ જગતથી વધારે પ્રકૃતિમાં, અવકાશમાં, તો તમને એક અનુપમ વ્યવસ્થા, સમતુલા અને સંવાદિતા દેખાશે. દરેક વૃક્ષ અને ફૂલને એની પોતાની વ્યવસ્થા હોય છે, પોતાની સુંદરતા હોય છે; ડુંગરની દરેક ટોચ અને દરેક ખીણને પોતાનો લય અને સ્થિરતા હોય છે. જો કે માણસ નદીઓને અંકુશમાં કરવાનો પ્રયત્ન કરી અને તેનાં પાણીને દૂષિત કરે છે, પણ એ નદીઓનું પોતાનું વહેણ હોય છે, તેમની પોતાની દૂરગામી ગતિવિધિઓ હોય છે. એક માણસ સિવાય, સમુદ્રમાં, હવામાં અને અસીમ અવકાશમાં, એક અનુપમ પવિત્રતા અને વ્યવસ્થિત અસ્તિત્વનું ભાન છે. જો કે શિયાળ મરધાને મારે છે અને મોટાં પ્રાણીઓ નાનાં પ્રાણીઓ પર જીવે છે, પણ જેને આપણે ફૂરતા કહીએ છીએ તે ખરેખર તો છે માણસ સિવાયની આ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાની રચના. જો માણસ વચ્ચે નથી પડતો, તો સમતુલા અને સુસંવાદિતાની સુંદરતા જ છે.

શાળાઓને પત્રો, પ્રકરણ ૭૦

તમે એને ટાળવા માંગતાં હો...

આ આખાય અસ્તિત્વનો અર્થ શો છે? તમે એ તરફ નજર નાખવા નહીં ઈચ્છતા હો, તમે એને ટાળવા માંગતાં હો... તમે ભૌતિકશાસ્ત્ર, ભાષાશાસ્ત્ર, જીવશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર, દર્શનશાસ્ત્ર, મનોવિશ્લેષણ, મનોરોગશાસ્ત્ર વગેરેનું જ્ઞાન મેળવવા માટે લગભગ ૨૦ કે ૩૦ વર્ષો આપો છો. તમે વર્ષોના વર્ષો એને આપો છો, અને તમે શું છો અને તમે આ રીતે કેમ જીવો છો તે શોધવા માટે એક દિવસ અરે એક કલાક પણ નથી આપતા!

આઈ આઈ ટી, મુંબઈ, ૭મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૪,

વાય આર યુ બીઈંગ એડ્યુકેટેડ?

વિશેષજ્ઞતા એ એક વિખંડિત કરતી પ્રક્રિયા છે

શું, આપણે આપણું જીવન વ્યર્થ વિતાવી રહ્યા છીએ? ‘વ્યર્થ વિતાવવું’ એ શબ્દનો અર્થ આપણે એ રીતે લઈએ છીએ કે આપણી ઉર્જાનો વિવિધ રીતે આપણે અપવ્યય કરીએ છીએ. વિશેષ પ્રકારના વ્યવસાયોમાં આપણે તેને વેડફીએ છીએ. આપણે આપણું સંપૂર્ણ અસ્તિત્વ, જીવન વ્યર્થ વિતાવી રહ્યા છીએ? જો તમે ધનવાન હશો તો કહેશો ‘હું ખુબ પૈસા કમાયો છું અને એ કરવામાં મને ઘણો આનંદ મળ્યો છે.’ અથવા તમારી પાસે એકાદ વિશિષ્ટ પ્રતિભા હોય, અને તે પ્રતિભા ધર્મશીલ જીવન માટે જોખમ રૂપ બને છે. વિશિષ્ટ પ્રતિભા, એ એક ‘બક્સિસ’ છે. એક પ્રકારની ક્ષમતા. કોઈ વિશિષ્ટ દિશામાં રહેલી ક્ષમતા. જે એક વિશેષ જ્ઞાન છે. વિશેષજ્ઞતા એ એક વિખંડિત કરતી પ્રક્રિયા છે. તો, તમારે સ્વયંને પ્રશ્ન કરવો જોઈએ, શું તમે તમારું જીવન વ્યર્થ વ્યતીત કરી રહ્યા છો? તમે કદાચ ધનવાન હશો, તમને કદાચ બધી ઇન્દ્રિયો મળી હશે, તમે કદાચ તજજ્ઞ, વૈજ્ઞાનિક કે વ્યાપારી હશો, પણ જીવનને અંતે, શું એ બધું સાવ વ્યર્થ થયું છે?

મુંબઈ, ૧૦મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૫,

તમે જ્યાં છો ત્યાં જ તે કૃપા છે

ત્યારે સંબંધ પણ વ્યાપાર બની જાય છે

સમગ્ર વિશ્વમાં માનવજાતિ ઓછેવતે અંશે અધોગતિના પંથે જઈ રહી છે. જ્યારે કામોપભોગ, પોતાની ઈચ્છા બીજા પર લાદવાની વૃત્તિનો ઉપભોગ, ઉત્તેજનાનો ઉપભોગ, સત્તાનો અને પદનો ઉપભોગ, આવો કોઈ પણ ઉપભોગ વ્યક્તિગત રીતે કે સામુદાયિક રીતે જીવનનો મુખ્ય રસ થઈ પડે છે, ઉપભોગની તૃપ્તિની જ સતત માંગ રહ્યા કરે છે એ જ અધોગતિ છે. જ્યારે માનવસંબંધો ઉપરછઠ્ઠા હોય, ઉપભોગના હેતુ પૂરતાં જ રહે તો તે અધોગતિ છે. જવાબદારીએ જ્યારે અર્થ જ ગુમાવી દીધો છે, અન્યની કાળજી, ધરતીની કાળજી, કે સમુદ્રની અંદરની કોઈપણ વસ્તુ માટે જ્યારે જરાય કાળજી નથી રહેતી, આ આકાશ અને ધરતી પ્રત્યેની બેકાળજી પણ અધોગતિનું જ રૂપ છે. જ્યારે ઉચ્ચ સ્થાનોમાં પણ દંભ પેસે છે, વ્યાપારમાં અપ્રામાણિકતા પેસે છે, રોજબરોજની વાતચીતમાં અસત્ય પ્રવેશે છે, જ્યારે થોડાંક લોકોનો અત્યાચાર વધી પડે છે, જ્યાં વસ્તુઓ જ મહત્વની બની જાય છે, ત્યાં જીવ સમગ્ર સાથે વિશ્વાસઘાત થાય છે. પછી હિંસા એ જ જીવનની ભાષા બની જાય છે. જ્યારે પ્રેમ પણ ઉપભોગમાં ગણવામાં આવે છે ત્યારે માણસે જીવનના સૌંદર્ય અને પવિત્રતા સાથેનો પોતાનો સંબંધ કાપી નાખ્યો હોય છે.

જેમ જેમ ઉપભોગવૃત્તિ વધારે તેમ તેમ અહંનું બળ વધતું જાય છે. જ્યારે માણસો ઉપભોગ પાછળ દોડતાં હોય છે ત્યારે તેઓ એકબીજાનું શોષણ કરતાં હોય છે. જ્યારે ઉપભોગ પ્રધાન બને છે ત્યારે સંબંધોનું પણ આ હેતુ માટે જ શોષણ થતું હોય છે. એથી પરસ્પરનો સંબંધ પણ સાચો સંબંધ રહેતો નથી, ત્યારે સંબંધ પણ વ્યાપાર બની જાય છે. તૃપ્તિ માટેની ઝંખના પણ ઉપભોગ આધારિત હોય છે. અને જો ઉપભોગની મનાઈ કરવામાં આવે અથવા એની અભિવ્યક્તિ માટેની અનુકૂળતા ન મળે તો કોધ, નિરાશા, ધિક્કાર અને કટુતા જન્મે છે. ઉપભોગની આ નિરંતર ઝંખના એ ખરેખર તો ગાંડપણ છે.

શાળાઓને પત્રો, પ્રકરણ ૨૮

ઇન્દ્રિયસુખને મહત્વ આપવાનું પરિણામ

માણસ શા માટે ઇન્દ્રિયોના સુખોમાં પડ્યો છે?... આ એક સળગતો પ્રશ્ન બની ગયો છે કારણકે આધુનિક વિશ્વમાં દરેક સંભવિત સાધન દ્વારા ઇન્દ્રિય સુખો ઉત્તેજિત કરવામાં આવી રહ્યાં છે. સમાચાર પત્રો, ચિત્રપટો અને સામયિકો શૃંગારરસને ઉત્તેજના આપે છે, જાહેરાતો તમારાં ધ્યાનને ખેંચવા સ્ત્રીઓના ચિત્રોનો ઉપયોગ કરે છે, બાહ્ય અને આંતરિક ઉદીપનને પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવી રહ્યું છે, અવિરતપણે કેળવવામાં આવી રહ્યું છે. વર્તમાન સમાજ એ ચોક્કસપણે ઇન્દ્રિયસુખને મહત્વ આપવાનું પરિણામ છે. વસ્તુઓ, સત્તા, દરજ્જો, નામ અને વર્ગ એ ખુબ મહત્વનાં બની ગયાં છે. ઇન્દ્રિયોને લગતાં સુખોનું મૂલ્ય મુખ્ય મહત્વનું બની ગયું છે તમારાં જીવનમાં... તમારું જીવન અંદરથી પોકળ, ખાલી થઈ ગયું છે, પૈસા કમાવવાની, પાનાં રમવાની, ચિત્રપટ જોવાની ઘટમાળ બની ગયું છે.

મુંબઈ, ૧૫મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮,

દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૪

જો તમે તમારા બાહ્યમનની અનેક પ્રવૃત્તિઓ વિશે જાગૃક થશો

તમે તમારી ક્ષમતા અને પ્રતિભામાં ઘેરાયેલા છો, પણ આ ખતરનાક મિત્રો છે. તે, કે જે એક સાધન છે, તે જ સાધ્ય રૂપ

બની જાય છે અને વેદના અને સંતાપ તરફ દોરી જાય છે. તમારો ખોરાક, તમારાં કપડાં, તમારા શરીરની અંગભંગિ અને તમારા સુખ તમને હતોત્સાહ અને નીરસ બનાવે છે; તમારા મનને અસંવેદનશીલ બનાવે છે અને સમજશક્તિને કૃશ કરી દે છે... જો તમે તમારા બાહ્યમનની અનેક પ્રવૃત્તિઓ વિશે જાગૃક્ષ થશો, એના બડબડાટ, નૃત્ય, કારણો, નિષ્કર્ષોનું નિરક્ષણ કરશો, તો આ જાગૃક્ષતામાંથી શાંતિ અને સ્પષ્ટતા આવશે.

દ વર્લ્ડ વિદીન, પ્રકરણ ૭૫

જાગૃક્ષતામાંથી સુવ્યવસ્થા

તેથી, સૌથી મહત્વનું છે પોતાની જાત વિશેનું આત્મજ્ઞાન. પોતાને સમજ્યા વગર જગતમાં વ્યવસ્થિતતા લાવવી શક્ય નથી; સ્વનાં વિચારો, લાગણી અને પ્રવૃત્તિને તપાસ્યા વગર જગતમાં શાંતિ, વ્યવસ્થા અને સલામતી સ્થાપવી એ સાવ અશક્ય જ છે. એટલે જ સ્વ-તપાસ એ પ્રાથમિક મહત્વની છે, અને એ કોઈ પલાયન નથી. પોતાની જાતની આ તપાસ એ કેવળ નિષ્ક્રિયતા નથી. એનાથી સાવ ઊલટું, જાતની તપાસ માટે તો પોતે કરતાં હોઈએ તે દરેક પ્રવૃત્તિમાં અસાધારણ જાગૃક્ષતા હોવી જોઈએ, એવી જાગૃક્ષતા કે જેમાં કોઈ અભિપ્રાય, નિંદા કે દોષારોપણ ન હોય. જીવન જીવતાં જીવતાં સમગ્ર જીવન પ્રક્રિયાની પળેપળની જાગૃક્ષતા એ સંકોચિતપણું નથી, એ તો છે સતત-ફેલાતાં જવું, સતત સ્પષ્ટ થવું; અને આ જાગૃક્ષતામાંથી જ પહેલાં આંતરિક - પોતાનામાં અને પછી બાહ્ય - પોતાનાં સંબંધોમાં સુવ્યવસ્થા આવે છે.

પૂના, ૧૯મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮, દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૫

એ જ સાચી ક્ષણ છે

જો તમે યાતનામાંથી પસાર નથી થઈ રહ્યા, જો તમે સંઘર્ષનો અનુભવ નથી કરી રહ્યાં, જો તમને કોઈ મુશ્કેલી નથી, કોઈ સંકટ નથી તમારા જીવનમાં, તો પછી વધારે કાંઈ કહેવાપણું નથી રહેતું. એટલે કે, જો તમે નિદ્રામાં છો, તો જીવનની પ્રવૃત્તિઓએ સૌ પ્રથમ તમને જાગાડવા પડશે. પણ જ્યારે તમે યાતના વગેરે સહન કરતાં હો છો ત્યારે સામાન્ય પણે શું થાય છે? તમે યાતનામાં રાહત આપનારા ઉપાય શોધવા લાગી જાઓ છો. એટલે, સગવડોની તમારી શોધમાં ક્રમે ક્રમે, તમે તમારાં પોતાનાં પ્રયત્નો દ્વારા પોતાને જ નિદ્રાધીન કરતાં જાઓ છો. ...જ્યારે મન કોઈ ઝાટકા દ્વારા જાગૃતિમાં આવે, કે જેને તમે યાતનાનો અનુભવ કહો છો, એ જ સાચી ક્ષણ છે કે જ્યારે સગવડો શોધવાને બદલે, સંતાપના કારણ વિશે ચિંતન થઈ શકે.

મોન્ટેવિડિયો, ૨૬મી જૂન ૧૯૩૫,

દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૨

જીંદગી હંમેશાં દરવાજો ઠક્કાવે છે

જ્યારે તમે ઘરની બારી અને બારણાં બંધ કરી ઘરની અંદર જ રહો છો, તો તમને સુરક્ષિતતા, સલામતીની લાગણી થાય છે, હેરાનગતિથી બચેલું લાગે છે. પણ, જીવન તેવું નથી. જીંદગી હંમેશાં દરવાજો ઠક્કાવે છે, સમયે સમયે બારીઓને ખોલી નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે, કે જેથી તમે કદાચ વધારે જોઈ શકો. પણ જો તમે ભયભીત થઈ, બધી બારીઓ બંધ કરશો, તો ઠક્કાવવાનું વધારે ને વધારે તીવ્ર બનતું જશે. એટલે જેટલું વધારે બાહ્ય સલામતીઓને તમે વળગશો, તેટલું વધારે જીવન આવીને તમને ઘક્કો મારશે.

વારાણસી, ૧૬મી ડિસેમ્બર ૧૯૫૨; દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૭

છતાં એ કશાથી તમે બદલાયાં નથી

તો, શેનાથી તમારામાં પરિવર્તન આવશે? સંકટથી? મોટા આઘાતથી? અતિ દુઃખ-પીડાથી? આંસુઓથી? આ બધું તો ઘટી ગયું છે - સંકટો પાછળ સંકટો આવ્યાં, તમે અંત રહિત આંસુઓ સાર્યાં, અને તે છતાં એ કશાથી તમે બદલાયાં નથી, કારણ કે તમે એ બદલાવ માટે કોઈ બીજા પર અવલંબન રાખી રહ્યા છો... કોઈ પણ એમ નથી કહેતું કે ‘હું શોધી કાઢીશ.’

મદ્રાસ, ૨૯મી ડિસેમ્બર ૧૯૭૯, દ સીડ ઓફ અ મિલિયન ઇયર્સ

કારણ કે, એજ તો આપણાં જીવનનો મૂળ પાયો છે

આપણે બધાં માનવજાત છીએ; અને આ પૃથ્વી એ આપણાં બધાંની સહિયારી છે, અને પ્રેમપૂર્વક કાળજી સાથે તે આપણાં બધાં માટે ખોરાક, કપડાં અને આશ્રય ઉપજાવશે. માટે ફક્ત કેટલીક પરીક્ષાઓમાં તમે ઉત્તીર્ણ થાઓ એ શિક્ષણનું કાર્ય નથી, પણ, જીવનની આ બધી સમસ્યાઓને સમજવામાં મદદ કરવાનું છે. ...ઈશ્વર એ શું છે એ શોધવું એ પણ આપણી સમસ્યા છે, કારણ કે, એજ તો આપણાં જીવનનો મૂળ પાયો છે. સરખા પાયા વગર મકાન કદી લાંબું ન ટકી શકે, અને જો આપણે ઈશ્વર કે સત્ય એ શું છે તેની ખોજ નથી કરતાં તો માણસજાતની બધી હોંશિયારી, ચાલાકી અર્થહીન થઈ જશે.

થિન્ક ઓન દી:સ થિન્ક્સ, પ્રકરણ ૨૬

માનવીનું ખરું કાર્ય શું છે?

તમે જોઈ શકશો કે આ બધું કાર્ય વિનાશ અને સંતાપ તરફ, અંધાધૂંધી અને નિરાશા તરફ દોરી જાય છે. ફિજ અને જેટ વિમાનની સાથે બહુવિધ એશોઆરામની સગવડોની અડખેપડખે જ અત્યંત ગરીબાઈ, માંદગી અને ભૂખમરો મળી આવે છે. આ બધું માણસનું જ કામ છે. અને, જ્યારે તમે આ જુઓ છો, ત્યારે તમારી જાતને નથી પૂછી ઊઠતાં કે ‘શું આ જ માનવનું કાર્ય છે?’, એવું બીજું કાંઈ નથી કે જે માનવનું સાચું કાર્ય છે?’ જો આપણે માનવીના સાચા કાર્યને શોધી શકીશું તો જેટ વિમાનો, કપડાં ધોવાનાં મશીનો, પુલો, છાત્રાલયો આ બધાંને એક સાવ જ અલગ અર્થ મળશે. પણ માનવીનાં ખરા કાર્યને શોધ્યા વગર, ફક્ત સુધારામાં, વિકાસમાં, માણસે જે અગાઉ કર્યું છે તેને નવો આકાર આપવામાં કાર્યરત થવું એ તો ક્યાંય નહીં દોરી જાય.

તો, માનવીનું ખરું કાર્ય શું છે? ચોક્કસ પણે, માનવીનું ખરું કાર્ય છે સત્યની શોધ, ઈશ્વરની શોધ, પ્રેમ કરવો અને પોતાની સ્વાર્થી પ્રવૃત્તિઓમાં જકડાઈ ન રહેવું. સત્ય શું છે એની શોધમાં જ પ્રેમ રહેલો છે, અને માનવીના સંબંધોમાં રહેલો પ્રેમ જ એક નવી સંસ્કૃતિનું, એક નવા જગતનું નિર્માણ કરશે.

થિન્ક ઓન દી:સ થિન્ક્સ, પ્રકરણ ૧૭

જે મનોરંજન નથી

ચંત્રમાનવ(છાત્રમાનવ)ના વિકાસની સાથે, માણસની પાસે કદાચ દરરોજના માત્ર બે કલાકનું કામ રહેશે. આવું નજીકનાં ભવિષ્યમાં પ્રત્યક્ષ બનીને રહેવાનું છે. પછીથી માણસ શું કરશે? શું મનોરંજનના ક્ષેત્ર પૂરતો માનવી સિમીત થઈ જશે? કે પછી, જે મનોરંજન નથી એવું, પોતાની અંદર વળવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે? કે જેનાં માટે તો નિરીક્ષણ, પરીક્ષણ અને વસ્તુનિષ્ઠ દર્શન માટેની માનસિક શક્તિ હોવી જોઈએ. આ બે સંભાવનાઓ છે.

સાનેન, ૨૧મી જુલાઈ ૧૯૮૧, વિચારજાળ

(પાન નં. ૮ પર...

...પાન નં. ૭ થી આગળ)

પોતાની અંદરની યાત્રા

હર્ષ અને ખુશી એ કાંઈ પોતાનામાં 'સાધ્ય' નથી, હિંમત અને આશાની જેમ જ, આનંદના પ્રસંગો પણ એવી વસ્તુની શોધમાં હોય છે કે જે સાધ્ય હોય. આ જ એ સાધ્ય છે કે જેની શોધ કરાવી જોઈએ ખંતપૂર્વક અને શાંતિથી, અને ફક્ત એ મળ્યા પછી જ વિહ્વળતા અને પીડાનો અંત આવશે. સ્વમાંથી પસાર થઈને જ એની શોધ કરી શકાય; બીજી દરેક યાત્રાઓ એ એક વિક્ષેપ છે અને અજ્ઞાન અને આભાસ તરફ દોરી જતી હોય છે. પોતાની અંદરની યાત્રા કોઈ પરિણામ માટે, સંઘર્ષ અને સંતાપનો ઉકેલ કાઢવા માટે આદરવી ન જોઈએ; કારણ કે આ શોધ જ એક ઉપાસના છે, પ્રેરણા છે.

ઓહાઈ, ૧૭મી જૂન ૧૯૪૫,
દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૪

પાયાની જરૂરિયાત

જે વાસ્તવિક છે તેની શોધ કરવામાં આજીવિકા જાતે મળી રહેશે; પણ જો આપણે ફક્ત આજીવિકાની જ શોધ કરીશું તો એનો પણ નાશ થશે. આજીવિકા એ પાયાની જરૂરિયાત નથી, પણ જ્યારે આપણે તેને પાયાની જરૂરિયાત બનાવી દઈએ છીએ તો આફત આવી જાય છે, તો ખૂન ખરાબી, ભૂખમરો એ બધું થાય છે. અશાશ્વત દ્વારા જ શાશ્વતને શોધો. એનો કોઈ માર્ગ નથી, કારણ કે એ તો નિત્ય વર્તમાન છે.

દ વર્લ્ડ વિદીન, પ્રકરણ ૭૬

ભેખડની ધારથી દૂર જ છે

તમારે સ્વયં-પ્રકાશિત બનવું જ પડે... હાથની બનાવેલી વસ્તુઓ કે મનથી બનાવેલી વસ્તુઓમાં કોઈ જ આશા નથી. આપણે પલાયન નથી કરી રહ્યાં, ફક્ત એ તરફ સંકેત કરી રહ્યાં છીએ કે ભેખડની ધાર પરથી કરેલી પ્રવૃત્તિ તો ફક્ત નીચે જ પાડશે, સલામતી અને આનંદ તો ભેખડની ધારથી દૂર જ છે. જે થોડાક લોકો આ સમજી શકે છે તેમણે આવી ખીણથી દૂર સમજના, બોધના કેન્દ્રો બનાવવા જોઈએ. આજનાં સંકટમાંથી અને માનવજીવનની બધી મુશ્કેલીઓમાંથી બહાર નીકળવાનો આ એક રસ્તો છે, એક એવો રસ્તો કે જે પલાયનવાદ નથી, જે શાશ્વત સુખ તરફ લઈ જાય છે.

મદ્રાસ, ૨૨મી ઓક્ટોબર ૧૯૪૭,
દ કલેક્ટેડ વર્ક્સ, ખંડ ૪

www.kfimumbai.org
ગુજરાતી મરાઠી, અને અંગ્રેજી
ભાષામાં વેબસાઈટ

ફાઉન્ડેશનના અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને મરાઠી પ્રકાશનો વિશે માહિતી તથા વિશ્વભરમાં ક્યાંયથી પણ મરાઠી અને ગુજરાતી પુસ્તકો ખરીદવાની સુવિધા. આ વેબસાઈટ ઉપર પોતાની માતૃભાષામાં કૃષ્ણમૂર્તિની જીવનદષ્ટિને સમજવાની વાચકોને આ એક વિશેષ સવલત છે.

- જે. કૃષ્ણમૂર્તિનાં પુસ્તકોની અંગ્રેજી, મરાઠી, ગુજરાતી અને બ્રેલ આવૃત્તિઓ ખરીદવાની સુવિધા
- ફાઉન્ડેશનની શાળાઓ, અધ્યયન કેન્દ્રો વગેરે વિશે માહિતી
- મરાઠી (અંતરલહરી) અને ગુજરાતી (અંતરમેળ) પત્રિકાઓ
- કૃષ્ણમૂર્તિની શીખમાંથી કેટલાંક વિષયો ઉપરના ઉત્તરાઓ

કૃષ્ણમૂર્તિના વિષયોની વેબસાઈટ્સ :

www.jkrishnamurti.org
www.kfionline.org
www.rishivalley.org
www.rajghatbesantschool.org
www.kfistudy.org
www.kscskfi.com
www.jkrishnamurtionline.org
www.kfa.org
www.kfoundation.org
www.kinfonet.org
www.kfimumbai.org

Published in January, May, September

Registered with The Registrar of Newspapers
for India under No. MAHGUJ/2008/25168

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India

Mumbai Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road,
Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfimumbai@gmail.com

Websites : kfimumbai.org, kfionline.org, jkrishnamurti.org

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા કેન્દ્ર, હિંમત નિવાસ, મલબાર હિલમાં છે. અહીં કૃષ્ણજીના બધાં પુસ્તકો, ડીવીડી ઉપલબ્ધ છે. બાલ આનંદ-બાલ વિકાસ કેન્દ્ર, મુંબઈ સ્થિત આ કેન્દ્ર સાથે સંલગ્ન છે.

કેન્દ્ર તરફથી વખતો વખત કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણના અનુસંધાનમાં જીવનનો ગહનતાપૂર્વક અભ્યાસ કરનાર વિચારવંતોના પ્રવચનનું આયોજન કરવામાં આવે છે. દર શનિવારે અને રવિવારે કૃષ્ણજીના વાર્તાલાપો અને સંવાદોની વિડિયોનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવે છે. તેમજ દર ગુરુવારે સમૂહ વાર્તાલાપનું આયોજન રાખવામાં આવે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા

વસંત વિહાર, ૧૨૪, શ્રીનવેજ રોડ,
ચેન્નઈ ૬૦૦ ૦૨૮.

દૂરધ્વનિ : (૦૪૪) ૨૪૮૩ ૭૮૦૩/૭૫૮૬

Email : kfihq@md2.vsnl.net.in

Website : www.kfionline.org

સંપર્ક : કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા

બોમ્બે એક્ઝીક્યુટીવ કમિટી, હિંમત નિવાસ,

૩૧, ડુંગરસી રોડ, મલબાર હિલ,

મુંબઈ - ૪૦૦૦૦૬

દૂરધ્વનિ : ૨૩૬૩૩૮૫૬

ઈમેલ : kfimumbai@gmail.com

અંતરમેળ આ વૃત્તપત્રિકા દર ચાર મહિને પ્રસિદ્ધ થતી પત્રિકા છે. કૃષ્ણજીના શિક્ષણનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતી વ્યક્તિ માટે કૃષ્ણજીના સાહિત્યનો ગુજરાતી અનુવાદ, તેમના શિક્ષણને લગતા લેખ, સંસ્થાના કાર્યક્રમ તેમ જ અભ્યાસ કેન્દ્રની અને પુસ્તકો વગેરેની માહિતી આ પત્રિકામાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. આપને આ પત્રિકા આપના સરનામે મળે એવી ઇચ્છા હોય તો અમારા મુંબઈ કેન્દ્રના સરનામા પર પત્ર દ્વારા કે ઇમેઇલ દ્વારા ખબર કરવી. કૃપા કરી તમારું સંપૂર્ણ નામ, સરનામું, ફોન નંબર અને ઇમેઇલ જો હોય તો તે અમને જણાવશો.

Periodical